

kronikker skrevet i perioden 1964-89, der nu publiceres samlet i den foreliggende bog med den beskedne – men særdeles rammende – titel: Tordenskiold – Glimt af Wessel.

Skønt forfatteren har foretaget »en lettere redigering«, er det ikke lykkedes at få de mange forskellige bidrag til at gå op i en højere enhed. Bogen falder gang på gang fra hinanden dels p.g.a. en uhensigtsmæssig disposition (hvorfor placeres artiklerne »Slangen med de syv hoveder« og »Et portræt af Tordenskiold« mellem »Tordenskiold i Dynekilen« og »Tordenskiold og hans virke i Fladstrand«?), dels p.g.a. et utal af gentagelser, der burde have været luget væk.

Når det er sagt, skal det villigt indrømmes, at bogen rummer mange gode »glimt« af sin hovedperson – ja mere end det: adskillige grundige analyser af hans virke og plausible karakteristikker af hans personlighed. Bjerg

kender sit kildemateriale som få, og han forstår at udnytte det på en måde, der kun sjældent kalder på protest.

Bogen er forsynet med gode illustrationer, ikke mindst når det drejer sig om gengivelser af breve, segl og våbenskjolde. Til gengæld glimrer kortmaterialet ved sit fravær. Et par gode kort, der dækkede Tordenskiolds operationsområder ville have været læseren til større nytte end den temmelig irrelevante afbildning af Tordenskiold i admiralsuniform anno 1963!

Genbrug er nok et af vor tids nøgleord, men omtanke i genbrugssituationen skader ikke. I dette tilfælde ville en solid og kritisk gennemarbejdning fremfor blot en lettere redigering af 25 års Tordenskiold-bidrag have resulteret i en mere homogen og langt mere læseværdig bog.

Per Willemoes Jørgensen

DET 19. ÅRHUNDREDE

Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år. (red.), Per Boje m.fl. (Poul Kristensen Forlag, 1991). 294 s.

Amter & amtsråd. De første 150 år. Et festskrift i anledning af anordningen af 13. august 1841. (red.), Kristian Hvidt. (Amtsrådsforeningen, 1991). 256 s.

Den 13. august 1991 udkom en meget farvestrålende og festligt udseende bog i et omslag udført af ålborgmaleren Knud Erik Færgemann. Oppe i den dejlige blå himmel stod med kraftige typer: Folkestyre i by og på land.

Ser vi nærmere på billedet, der naturligvis fortsætter bag på bogen, må

det siges at være velvalgt. Det gengiver både by og land. Høje huse i et naivt perspektiv og i baggrunden bondelandet med marker, fyrtårn, gårde og en kirke. Billedet fortæller kort og godt om det forskelligartede Danmark. Det er et dejligt billede, specielt malet til anledningen med en masse symbolik og det vækker læserens naturlige nysgerrighed til at åbne bogen. Ikke blot her er der megen forskel til – skal vi kalde den storesøsterbogen – der udkom samme dag: Bogen om Amter og Amtsråd. Her er det typografien, der dækker omslaget sammen med en gengivelse i rødt af Præstø Amts segl. Det sidste er næsten blevet et symbol på amternes

magt over de gamle sognekommuner, for, de kunne i virkeligheden ikke beslutte ret meget uden amtmandens godkendelse.

Bogens undertitel *de første 150 år* – er næppe helt dækkende, men snarere en polemisk titel, når diskussionen om amternes berettigelse holdes i erindring. Forklaringen på, at de to bøger kom samme dag er den enkelte, at det drejer sig om jubilæumsudgivelser i anledning af landkommunalreformernes 150 års jubilæum. De 150 år er for kommunerne rigtig nok, men amterne kan med megen ret siges at være betydelig ældre.

Selvfølgelig har der tidligere været skrevet om kommuner og amter, og ikke mindst har amterne fra 100 års jubilæet i 1941 et monumentalt to binds værk stående, forfattet af daværende kasserer ved Sorø Akademi *L. F. la Cour* og ikke *F. L. La Cour*, som det anføres i amtsbogens forord. Det sidste er ikke mindst forklaringen på – eller måske rettere undskyldningen for – at amtsbogen er mere causerende anlagt. Eller sagt på en anden måde: Lettere og mere orienteret mod nutidige problemstillinger. Det afspejler sig også i forfatterpanelet, hvor der ses flere fremtrædende politikere, assisteret af et panel af embedsmænd, der har beskrevet deres egne områder. Der er kun blevet plads til to historikere, der har fået ansvaret for ca. 15 % af bogens sidetal. Omvendt er kommunebogen skrevet af et forfatterpanel, domineret af historikere.

13. august 1841 udsendte den enevældige Christian 8. forordningen, der indførte kommunalstyret på landet. Begge bøger indleder med at sige, at den var betydningsfuld, og selv om børn næppe lærer om reformerne i skolerne, så er vi dog stolte af dem, og sædvanligvis siges det da også, at de var forløberer for den frie forfatning og

grundloven i 1849. Men, man kan ikke se bort fra, at kommunalreformerne sådan set blot var et udtryk for tidens tanker, og bl.a. havde Norge gennemført en tilsvarende lovgivning allerede i 1837 som det første land i Norden, mens Sverige og Finland måtte vente til begyndelsen af 1860'erne og Island som det sidste sted i Norden fik sin landkommunalreform i 1871.

Også i Danmark var reformarbejdet allerede sat i gang, for, der var i virkeligheden tale om et sæt af reformer. I 1837 havde købstæderne fået deres lovgivning og hovedstaden fik sin nye i 1840. Året efter kom turen derfor naturligt til kommuner og amter. Der var med andre ord tale om et sæt af reformer.

Den historiske baggrund for købstads- og landkommunalreformen i Danmark var helt forskellig. Byerne havde haft en form for selvstyre og byprivilegier, der regulerede, hvordan de skulle indrettes og hvilken indflydelse, borgeren skulle have med borgerråd og senere eligerede borgere. Der var kort og godt noget at bygge på.

På landet havde landboreformerne skabt et opbrud og en form for tomrum, idet godsejerne havde haft en afgørende indflydelse, selv om vi ikke må glemme, at også bønderne havde haft deres »sociale ordninger« med bystævner, der løste ikke blot mindre juridiske opgaver, men også praktiske spørgsmål. Det er elementer, som Poul Meyer tog op i sin disputats fra 1949, Danske bylag. Loven i 1841 kan derfor også opfattes som en nødvendig modernisering af den mere enkle administration og forvaltning på landet.

Administrationshistorie har i disse år igen fået fornyet interesse, så derfor er det naturligt at se også kommunallovgivningen i et komparativt lys. Det er jo altid tankevækkende – og kan måske være med til at ryste vor egen selvtillid.

I Sverige udsendte Harald Gustafson i 1987 Kommunal frihet för nationell samling med undertitlen: Debatter om kommunalreformer i 1800-tallets Norden. Gustafson finder ingen fællesnævner som forklaring på, hvorfor lokalforvaltningen blev indført i Norden på de allerede nævnte tidspunkter, men opstiller derimod et sæt af forklaringer:

I Norge var det ønsket om at fravriste oppositionen magten, mens det i Danmark var et nødvendigt praktisk administrativt værktøj, fordi administrationen var gået i stykker på landet efter landboreformerne, mens kravene til kommunalreformerne i Sverige var et led i kampen mod stændersamfundet, og kravet i Finland indgik i utilfredsheden mod zarvældet.

Gustafson mener derfor at kunne opstille to hovedlinier:

En ældre, som han kalder den statskommunale linie, hvor magten fortsat hviler hos embedsmændene og hvor staten bevarer sin gamle overhøjhed. Sådan var det i Danmark, Island og Norge.

I den yngre linie, som han kalder kommunalfrihedslinien træder det lokale selvstyre omvendt stærkere frem, og det er udviklingen i Sverige og Finland eksempler på.

Det er nævnt, fordi det er tilgangsvinkler, der burde eller kunne have været trukket kraftigere frem i de nye danske fremstillinger, for linien i Danmark bliver naturligvis en konstant kamp om mere indflydelse, ganske som i Sverige. En vis kulmination nås med mindre reformer sidst i 1860'erne, men fortsat er de danske landkommuner underlagt en stærk spændetrøje og et indgående opsyn fra amtsråd og amtmand.

Naturligvis er der udblik i Harry Christensens fyldige og stofmættede indledningsafsnit, men, det er nok karakteristisk, at det er påvirkningerne fra Tyskland, der især påkalder hans in-

teresse sammen med de politiske initiativer omkring Stænderforsamlingerne, mens det nordiske udblik træder svagere frem.

Folkestyre i by og på land er bygget op om 7 hovedafsnit.

Det første – og største – er som nævnt skrevet af Harry Christensen der gennem mange år i landsarkivet i Viborg har haft kommunerne som sit særlige arbejdsområde.

Bag det næste af disse afsnit står et tremandskollegium og endelig er det sidste kronologiske afsnit lavet af Kim Furdal, der har beskrevet kommunalreformen i 1970.

De kronologiske afsnit er suppleret med tematiske afsnit – og dem er der blevet plads til tre af:

Om fattigvæsen/socialpolitik, skoleforhold og kultur samt teknisk forvaltning og endelig rundes bogen af med et afsnit af Peter Gorm Hansen, der er kaldt: Udfordringen til kommunerne. I alt er det blevet til en bog på omkring 290 sider.

Kun en enkelt forfatter Gitte Rausgård går igen i de to bøger, selv om hun måske har lidt svært ved at fastslå sit præcise forfatternavn, for i kommunebogen hedder hun også Lunda-ger.

Amts jubilæumsbogen er en smule mindre og som nævnt med et kortere historisk perspektiv, suppleret af enkelte gennemgående emner som f.eks. amterne og sygehusene, amterne og pengene. Til gengæld er der blevet plads til et afsnit om amternes våbner.

Som Harry Christensen skriver, så var det sognet, der kom til at danne udgangspunkt for de nye kommunale enheder. Forklaringen var åbenlys. I 1803 var en ny fattiglov blevet bygget op på grundlag af de middelalderlige sognegrænser og præsten selvfølgelig gjort til formand. Hvem skulle ellers have været det? I 1814 gjorde man det samme

med den nye skolelov og alt det betød, at sognet som oprindelig kirkelig administrativ enhed langsomt også blev en naturlig forvaltningsmæssig enhed. Men, det enevældige Danmark vovede ikke, at lade sognekommunerne stå alene, så i forordningen skabes også det overliggende organ amtsrådet med amtmanden – kongelig udnævnt selvfølgelig – som født formand. Hermed havde statsmagten – og endnu den enevældige konge – fortsat kontrol over og med aktiviteterne i sognekommunerne.

En opfattelse kan derfor være at forordningen næppe var så demokratisk, som det er blevet gjort til, men måske snarere var en praktisk, billig løsning: Det offentlige kunne få løst mindre administrative opgaver lokalt for få penge. Man vidste næppe, at loven allerede i 1849 skulle overhales af den frie forfatning og folkestyret. Herefter kunne man forvente øgede krav om mere kompetence lokalt – ganske som i Sverige – men sådanne krav blev dog først indfriet i 1867/68 med folkestyrets kommunallovgivning. Købstæderne fik mere kompetence, men, fortsat var landkommunerne stramt styret og reguleret. Loven var for landkommunerne med Harry Christensens ord »både nedværdigende og desillusionerende«.

En stor tak til forfatterne bag Folkestyre i by og på land. Der kan hentes megen inspiration herfra – og så en lidt mindre tak til kredsen bag Amter og Amtsråd. Sidstnævnte er blevet lovlig aktuel og det historiske perspektiv sværere at få øje på.

Det er en skam, for amtsarkiverne er nogle af de guldgruber, der ikke er udnyttet i tilstrækkelig grad – og, her er der virkelig store fund at hente. Det er et fremragende materiale, der altid bør inddrages i lokalhistoriske undersøgelser, så snart vi går uden for købstæderne.

Der er som sagt megen inspiration at hente i ikke mindst sognerådsbogen og

mange arbejdshypoteser bør afprøves på lokalt materiale, før der kan drages bredere og mere solide konklusioner. Læses bøgerne derfor sammen med Jan Kanstrup og Steen Ousagers, Kommunal opgaveløsning 1842-1970 (1990) er der stof nok til talrige studiekredse og det kunne skabe en spændende fornyelse i det lokalhistoriske arbejde. Fattigforsorg, vejvæsen eller den lokale økonomi kunne nok trænge til en lang række lokalundersøgelser og detailstudier. Det gælder også et så centralt emne som valget af sogneforstandere/sognerådsmedlemmer, eller præsternes og lærernes indflydelse på det kommunale arbejde, for slet ikke at glemme undersøgelser af samspillet mellem sogneråd og amtsråd. Konflikt eller samarbejde? Med reformerne i 1841 blev der skabt mere end 1000 selvstændige kommuner, og udviklingen her har næppe formet sig ens, ligesom magtkampe mellem embedsmænd og sogneråd/sogneforstandere eller mellem sognerådsmedlemmerne indbyrdes næppe fulgte samme mønster i to kommuner. Regionale, folkelige, kirkelige, politiske, personlige samt sociale forskelligheder må spille en afgørende rolle. Men hvordan, det giver bøgerne ikke svar på. Forklaringen er den enkle, at der endnu mangler megen forskning. Lykkeligtvis er en betydelig del af landkommunernes arkiver indsamlet og gjort tilgængelige rundt om i landet. Det vil være en værdig opgave at gå i gang med undersøgelser i dette materiale for at kaste lys over folkestyrets barndom. Endelig har landsarkiverne naturligvis i deres magasiner amternes arkiver og i dette materiale ligger der yderligere spændende indfaldsvinkler til studiet af det kommunale selvstyres historie. En vis indgang til dette materiale er der i de ofte oversete trykte amtsrådsforhandlinger.

Henrik Fode